

<https://doi.org/10.70728/b.series.fil.v08.i09.056>

RUS VA O‘ZBEK TILLARIDA YUNON-LOTIN ASOSLI KARDIOLOGIK TERMINLARNING LEKSIK-SEMANTIK TRANSFORMATSIYASI

Abdujalilova Nafisaxon Abduvaliyevna

Andijon davlat tibbiyot instituti,

*“O‘zbek tili va adabiyoti, tillar” kafedrası
o‘qituvchisi*

ORCID 0009-0007-4786-5414

Email: nafisabahrom7274@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada yunon-lotin asosli kardiologik terminlarning ruscha va o‘zbekcha ifodasida shakliy moslashuv bilan semantik transformatsiya farqlanadi. Material 24 ta nominativ juftlik va alohida hisoblangan oltita kontekstual kuzatishdan iborat. Komponent, definitson va kontekstual tahlilda nomlash tarkibi tushuncha munosabatidan ajratildi. O‘n sakkiz juftlikda o‘zlashma leksik asoslar saqlangan, oltitasida aralash ifoda qo‘llangan. Yadro belgilari 23 juftlikda mos; ataylab tanlangan nazoratda aniqlovchi tushuncha qamrovini cheklagan. EKG kengaytmalari, grafik variantlar va izohli muqobillar asosida uchta ishchi ta’rif hamda lug‘atda almashinish chegaralarini ko‘rsatish tamoyili taklif etildi. Natijalar tarixiy ma’no o‘zgarishlari chastotasini bildirmaydi.

Kalit so‘zlar: *kardiologik termin; yunon-lotin komponenti; semantik transformatsiya; rus tili; o‘zbek tili; terminologik ekvivalentlik; kontekstual variantlilik.*

Аннотация. В статье разграничиваются формальная адаптация и семантическая трансформация кардиологических терминов с греко-латинскими компонентами в русском и узбекском языках. Материал включает 24 номинативные пары и шесть отдельно учитываемых контекстуальных наблюдений. Компонентный, дефиниционный и контекстуальный анализ позволил отделить структуру наименования от понятийного соответствия. Восемнадцать пар сохраняют заимствованные основы, шесть имеют смешанную форму. Основные смысловые признаки совпадают в 23 парах; в специально выбранной контрольной паре определение ограничивает объем понятия. Анализ расшифровок ЭКГ, графических вариантов и поясняющих выражений позволил предложить три рабочих определения и принцип указания границ взаимозаменяемости в словаре. Результаты не характеризуют частотность исторических изменений значения.

Ключевые слова: *кардиологический термин; греко-латинский компонент; семантическая трансформация; русский язык; узбекский язык; терминологическая эквивалентность; контекстуальная вариативность.*

Abstract. This article distinguishes formal adaptation from semantic transformation in Russian and Uzbek cardiological terms containing Greco-Latin components. The material comprises 24 designation pairs and six separately recorded contextual observations. Componential, definitional and contextual analyses distinguish naming structure from conceptual correspondence. Eighteen pairs retain borrowed stems, while six involve mixed rendering. Core features correspond in 23 pairs; a qualifier restricts conceptual scope in one deliberately selected control pair. ECG expansions, spelling variants and explanatory expressions inform three operational definitions and a proposal to indicate limits of interchangeability in dictionary entries. The findings do not establish the frequency of historical meaning change.

Keywords: *cardiological term; Greco-Latin component; semantic transformation; Russian; Uzbek; terminological equivalence; contextual variation.*

KIRISH

Kardiologik terminning ikki tilda o‘xshash yozilishi mazmuniy tenglikni kafolatlamaydi; yozilishdagi tafovut ham ma’no o‘zgarishining o‘zi emas. Anatomik nomning birikmadagi o‘rni almashib, nomlanayotgan hodisa saqlanishi mumkin. Shu sababli qiyosda ifodaning tuzilishi, tushuncha qamrovi va matndagi vazifasi ajratilishi zarur. Bu farq ochilmasa, grafik yoki grammatik variantlar soni semantik transformatsiyalar soni sifatida talqin qilinadi.

H. R. Wulff yunon va lotin asoslari keyingi davrlarda ham yangi tibbiy nomlar yasashga xizmat qilganini ko‘rsatadi [1, B. 187–188]. Komponentning kelib chiqishi, tayyor terminning yaratilishi va o‘zlashish yo‘li, demak, alohida masalalardir. J. C. Sagerning kognitiv, lisoniy va kommunikativ o‘lchovlari nomlanayotgan hodisa, ifodalash vositasi va qo‘llanishni farqlaydi [2, B. 13–14]. P. Newmark ajratgan ko‘chirish, shakliy moslashtirish va tavsifiy muqobil esa tarjima amallarini tavsiflaydi [3, B. 81–83]. Biz bu amallarni semantik natija bilan tenglashtirmaymiz.

P. Faber terminni bilim tuzilmalari va matniy munosabatlar bilan bog‘lab o‘rganishni asoslaydi [4, B. 108–112]. J. Freixa variantlilik sabablarini muloqot vazifasi, uslub va til aloqalari bilan izohlaydi [5]. Ushbu qarashlar yaqin kasallik nomlari, qisqartmalar va izohlar munosabatini tekshirishga yo‘naltiradi: bir sohada uchrash birliklarning sinonimligini hali isbotlamaydi.

O. I. Ushchekoning nomzodlik dissertatsiyasi ruscha kardiojarrohlik nomlari va qisqartmalarining yozma qaydini beradi [6, B. 65, 70–71]. D. K. Xudoyqulovning PhD tadqiqotida tarjima lug‘atidagi sinonimik aloqalar yoritiladi [7, B. 16–17]; B. T. Suyunovning DSc avtoreferatida esa semantik tarkib va terminlararo munosabatlarni tezaurusda birgalikda tavsiflash ko‘zda tutiladi [8, B. 10, 18–19]. Bu yondashuvlardan tayyor kardiologik tasnif emas, muqobillarni bog‘lash mezonlari sifatida foydalanildi.

Maqolaning maqsadi ruscha-o‘zbekcha kardiologik nomlarda tushuncha belgilari saqlanishi va farqlanishini tekshirib, semantik transformatsiyani shakliy hamda kontekstual o‘zgarishlardan ajratishdir. Tadqiqot obyekti hujjatlashtirilgan nomlar, predmeti ularning tarkibi, ma’no qamrovi va qo‘llanish munosabatidir. Mualliflik yondashuvi uch savolga

tayanadi: ekvivalentlikni qaysi belgilar tasdiqlaydi; aniqlovchi qachon tushunchani cheklaydi; kuzatilgan farqdan tarixiy o‘zgarish haqida xulosa chiqarish mumkinmi?

MATERIALLAR VA METODLAR

Ruscha birliklar Ushchekoning 2020-yilgi dissertatsiyasidan, o‘zbekcha birliklar 2024-yilgi surunkali yurak ishemik kasalligiga oid milliy klinik protokoldan olindi [6, B. 65, 70–71, 199–205; 9]. Manbalar parallel tarjima matnlari emas; juftliklar tadqiqotda tuzilgan chog‘ishtirma muvofiqliklardir. Protokol davolash ko‘rsatmasi sifatida emas, sanasi aniq til materiali sifatida ishlatildi. Tanlovda kardiologik kontekst, klassik komponent va ikki tildagi yozma qayd asos bo‘ldi. Komponent ma’nolari MedlinePlus, ayrim etimologik motivatsiyalar Merriam-Webster bilan solishtirildi [10; 11].

T01–T24 bilan belgilangan 24 nominativ juftlikda hisob birligi takroriy uchrash emas, ikki nomning muvofiqligidir. Miokard infarkti va o‘tkir miokard infarkti alohida nom sifatida sanaldi. T24da umumiy endokardit aniqlovchili infeksiyon endokardit bilan ataylab qiyoslanib, kontrastiv nazorat hosil qilindi. Qolgan 23 juftlikda bir xil nominativ darajadagi moslik izlandi. K01–K06 kontekstual kuzatishlari asosiy tanlanmaga qo‘shilmadi.

Manbadagi shakl bosh shaklga keltirishdan ajratildi: kelishik qo‘shimchasining chiqarilishi qayd etildi, grafik variantlar bildirmasdan tuzatilmadi. Ruscha ichki sahifalanish o‘zbekcha PDF varaqlaridan farqlandi. Ichki raqami yo‘q dalilga [9] havolasi berilib, joylashuvi daliliy ishchi jadvalda saqlandi. Komponent tahlili belgi tarkibini, definitsiya qiyos uning tushuncha uchun yetarliligini, kontekstual tahlil esa matndagi vazifasini tekshirdi. To‘liq ikki tilli definitsiya bo‘lmaganida xulosa yadro belgilari bilan chegaralandi; inglizcha nazorat manbalari o‘zbekcha norma o‘rniga olinmadi.

Definitsiya qiyosda obyekt, jarayon, lokalizatsiya va chegaralovchi belgi ajratilib, yetishmayotgan axborotning yaqin kontekstdan tiklanishi tekshirildi. Anatomik obyekt oldingi gapda nomlanganida keyingi qisqa ifoda yetarli bo‘lishi mumkin; nom mustaqil lug‘at birligi sifatida kelganida esa zarur belgi uning o‘zida yoki ta’rifida ko‘rsatiladi. Shunday qilib, matniy yetarlilik bilan lug‘aviy mustaqillik bitta mezon deb olinmadi.

Tasnifning birinchi o‘qida X — o‘zlashma leksik asoslar saqlangan, M — kamida bir mazmunli komponent o‘zbekcha ifodalangan nomdir. So‘z tartibi yoki grammatik qo‘shimcha M uchun yetarli emas: miokard infarkti X, teri orqali koronar aralashuv M guruhiga kiradi. Ikkinchi o‘qda E yadro belgilarining mosligini, H aniqlovchi sababli tushuncha hajmining teng emasligini bildiradi. Noaniq kontekstlar majburan kodlanmadi.

X va M belgilari etimologik tarkibning bir xilligini bildirmaydi. Radiochastotali ablyatsiyadagi -li va aortokoronar shuntlashdagi -lash o‘zlashma asosni boshqa leksik birlik bilan almashtirmaydi; teri orqali esa ruscha komponentning o‘zbekcha ifodasidir. Aralash birikma klassik unsurga ega bo‘lishi mumkin, lekin uning har bir qismini yunon-lotin ildizli deb talqin qilishga asos yo‘q. Shu sababli shuntlashning kelib chiqishi klassik asos sifatida ko‘rsatilmadi.

X va M ulushlari $n/N \times 100$ formulasi bilan, $N = 24$ asosida hisoblandi. E–H nisbati ataylab tanlangan nazorat sababli semantik o‘zgarishlar tarqalishi sifatida foizlashtirilmadi. Mustaqil

ikkinchi kodlovchi yoki klinik ekspertiza o‘tkazilmagan. Qarorlarning manbasi, joylashuvi va kodlash asosi daliliy ishchi jadvalda qayd etildi.

NATIJALAR

Nomlash tarkibi va ma’no muvofiqligi. Yigirma to‘rt juftlikning 18 tasi X, 6 tasi M guruhiga kirdi: ulushlar 75 va 25 foiz. Yadro belgilari 23 juftlikda mos deb baholandi; T24 nazoratida esa aniqlovchi qamrovni chekladi. Bu nisbatlar faqat maqsadli tanlanmani tavsiflaydi.

1-jadval. Nomlash tarkibi va semantik qaror

Nomlash tarkibi	E	H	Jami
X: o‘zlashma asoslar saqlangan	17	1	18
M: kamida bir komponent o‘zbekcha ifodalangan	6	0	6
Jami	23	1	24

Izoh. E — yadro belgilari mos; H — tushuncha hajmi teng emas. T24 nazorat juftligi tarixiy o‘zgarish yoki tarjima xatolari chastotasini bildirmaydi.

Jadvaldagi olti aralash ifodada ma’no saqlangani shakliy farqni transformatsiyaga tenglashtirmaslikka asos beradi. Xalqaro asosli nom esa qo‘shimcha aniqlovchi bilan torroq qamrovga ega bo‘lishi mumkin. Demak, ifoda shakli emas, uni yaqin tushunchalardan ajratuvchi belgilar semantik qarorni belgilaydi.

Kasallik va patologik jarayon nomlari. Ишемическая болезнь сердца — yurak ishemik kasalligi (T01)da anatomik obyekt, kasallik toifasi va ishemik belgi saqlanadi. Koronar kasallik haqidagi nazorat tavsifi tegishli obyektни aniqlashtiradi [12]. O‘zbekcha birikmada anatomik nomning oldinga o‘tishi grammatik farqdir. Protokol sarlavhasidagi surunkali esa hujjat doirasini chegaralaydi; uni har bir YUIK qo‘llanishida yangi lug‘aviy ma’no yuzaga kelganining dalili deb bo‘lmaydi.

Инфаркт миокарда — miokard infarkti va острый инфаркт миокарда — o‘tkir miokard infarkti (T02–T03) lokalizatsiya hamda kechish belgisini saqlaydi. Nazorat manbasi miokard infarktini yurak mushagining qon ta’minoti buzilishi va zararlanishi bilan bog‘lab, yurakning to‘xtashidan farqlaydi [13]. Umumiy nomni aniqlashtirilgan nomga tenglashtirish esa qiyosning o‘zida notenglik hosil qiladi. Buni tilga xos ma’no torayishi deb emas, juftlik tuzish bilan bog‘liq farq deb baholaymiz.

Острый коронарный синдром — o‘tkir koronar sindromi (T04)da sindrom tushuncha toifasini ko‘rsatadi. Protokolda O‘KS va MI alohida nomlangan [9]; ularni bir muqobilga birlashtirish mazkur farqni yo‘qotadi. Biroq nomlar alohidaligidan klinik kategoriyalar kesishmaydi, degan xulosa chiqmaydi. O‘zbekcha sindromi tarkibidagi egalik ko‘rsatkichi yangi klinik belgi emas.

Стенокардия — stenokardiya (T22)ni ko‘krak og‘rig‘i bilan almashtirish maxsus nomni umumiy belgiga tenglashtiradi. Nazorat ta’rifida og‘riq yoki noxushlik yurak mushagiga kislorodga boy qon yetarli kelmasligi bilan bog‘langan [14]; protokolda anginoz va noanginoz og‘riq ajratilgan [9, B. 20–21]. Izohda shu aloqa saqlanishi kerak. Tushunarliklikning o‘zi ekvivalentlik emas; tavsiya etilgan tushuntirish ham yangi rasmiy termin hisoblanmaydi.

Миокардит — miokardit va перикардит — perikardit (T05–T06)ni yallig‘lanish birlashtiradi, lokalizatsiya farqlaydi. Birinchisi yurak mushagi, ikkinchisi yurakni o‘rab turuvchi tuzilma bilan bog‘langan; sabab faqat infeksiya bilan cheklanmaydi [15]. Protokolda ikkala birlik alohida berilgan [9, B. 27]. Bizning talqinimizda invariant yallig‘lanishning o‘zi emas, uning anatomik tuzilma bilan munosabatidir. Shu sababli yurakdagi yallig‘lanish ikkala nomning to‘liq ekvivalenti bo‘la olmaydi.

Komponent tahlili belgilarni tanib olishga yordam beradi, definitson tahlil esa ularning butun nom ichida qanday bog‘langanini ochadi. Mushak va yallig‘lanish semalarini shunchaki sanash yetarli emas: jarayonning qaysi tuzilmaga tegishliligi asosiy farqni beradi. Miokardit va perikarditni mavzudosh guruhda birlashtirish mumkin, ammo bitta ta‘rif bilan tenglashtirish mumkin emas. Invariant belgilar yig‘indisi bilan birga ularning o‘zaro munosabatini ham qamrab oladi.

Эндокардит — infeksiyon endokardit (T24)da qo‘shimcha belgi tushuncha hajmini cheklagani uchun H qarori berildi [6, B. 201; 9]. Biroq bu ruscha termin o‘zbekchaga o‘tishda torayganini isbotlamaydi: umumiy va xususiy nomlar ataylab qarshi qo‘yilgan. Nazorat tarjima xatosini aniqlashga emas, tasnifning aniqlovchi ta‘sirini farqlashga xizmat qiladi.

Гипертрофическая кардиомиопатия — gipertrofik kardiomiopatiya hamda obstruktiv aniqlovchili muvofiqlik (T07–T08)da gipertrofik va obstruktiv turga oid belgilarni beradi. Kardiomiopatiyaning yurak mushagi kasalligi ekanini bilish uning barcha turlarini termin tarkibidan chiqarishga yetmaydi [16]. Protokoldagi kardiomiopatiya / kardiomiopatiya esa grafik tafovutdir [9, B. 22, 27]. Harf varianti bilan aniqlovchining semantik hissasi alohida baholanadi.

Брадикардия — bradikardiya va фибрилляция предсердий — bo‘lmachalar fibrillyatsiyasi (T23, T09) sur‘at, ritm va lokalizatsiyani turlicha nomlaydi [17]. T09dagi bo‘lmachalar aralash ifodani hosil qiladi, biroq tushuncha almashganini bildirmaydi. Fibrilatsiya, fibrilyatsiya, fibrillyatsiya shakllariga alohida klinik ma‘no biriktirilmagani uchun ular mustaqil semantik birliklar deb sanalmadi [9]. Bu qaror imloviy variantlarning barchasini me‘yoriy deb tasdiqlamaydi.

Анатомик ном, qisqartma va usul. Левая коронарная артерия — chap toj arteriyasi (T11) tomon, tomir turi va anatomik obyektini saqlaydi [6, B. 203; 9]. Koronarning lotincha motivatsiyasi toj bilan aloqani izohlaydi [11], lekin o‘zbekcha nomning yaratilish tarixini isbotlamaydi. Tanishroq so‘z ichki shaklni ochadi; yangi anatomik tushuncha hosil qilmaydi. Ekvivalentlik faqat toj — koronar mosligiga emas, butun birikmaning belgi tarkibiga tayanadi.

T11da chap aniqlovchisi tushirilsa, qolgan birlik boshqa aniqlik darajasidagi anatomik nomga aylanadi. Binobarin, tojning tanishroq so‘z bo‘lishi tomon va tomir turini ifodalovchi qismlar o‘rnini bosa olmaydi. Lug‘atda etimologik izoh bilan zamonaviy referentni ajratish shu sababli kerak: birinchisi nomning motivatsiyasini, ikkinchisi hozirgi tushuncha doirasini ochadi. Ularning biri ikkinchisining o‘rniga qo‘yilmaydi.

Атриовентрикулярная блокада — atrioventrikulyar blokada (T10) xalqaro komponentlarni saqlaydi; protokoldagi AV-qamali K03 sifatida ajratilgan [9]. Muqobil umumiste‘moldagi qamal ma‘nosi bilan emas, anatomik-o‘tkazuvchanlik konteksti va daraja

ko‘rsatkichlari bilan tekshiriladi. Turli darajalarni bir xil qo‘llanish deb tenglashtirish mumkin emas.

ЭКГ — EKG (T12, K01)da ruscha ro‘yxat qisqartmani elektrokardiografiya bilan bog‘laydi [6, B. 205]. O‘zbekcha ro‘yxatda u elektrokardiogramma, shu hujjatning 20-betida elektrokardiografiya deb ochilgan [9, B. 20]. Ikki kengaytma bir tilning o‘zida mavjudligi jarayon rus tilidan o‘zbekchaga o‘tib natijaga aylangan, degan xulosani cheklaydi. Tekshiruv va qayd nazorat tavsifida ham bog‘liq tushuntiriladi [18]. Mualliflik qarorimiz — qisqartma yonidagi fe‘l orqali usulmi yoki yozuvmi nazarda tutilganini tekshirish. Bu kuzatish barqaror yangi ma‘noni ham, tahririy xatoni ham o‘zicha isbotlamaydi.

EKGdagi farqni jarayon–natija yaqinligidan keladigan metonimik qo‘llanish bilan izohlash mumkin; ayni paytda, kengaytmalarning bir hujjatda farqlanishi tahririy izchillik masalasini ham tug‘diradi. Bir kuzatish bu imkoniyatlardan qaysi biri ustunligini qat’iy belgilamaydi. Shu bois qisqartmani tuzatish yoki yangi ma‘no sifatida belgilashdan oldin to‘liq nom va uning hujjat bo‘ylab ishlatilishi birgalikda tekshiriladi.

Эхокардиография — exokardiografiya (T13)da ultratovush orqali tasvir olish belgisi elektrokardiografiyadan farqlaydi [19]. Umumiy -grafiya yoki yurak tekshiruvi izohi ikki usulni tenglashtirmaydi. Izoh suhbatning kirishida yetarli bo‘lishi mumkin, ammo tekshiruvlar ro‘yxatida farqlovchi belgi saqlanishi lozim.

Компьютерная томография — kompyuter tomografiyasi va магнитно-резонансная томография — magnit-rezonans tomografiyasi (T14–T15)da umumiy komponent emas, rentgenli va magnit maydonli tasvirlashni farqlovchi aniqlovchilar muhim [20; 21]. Kardiologik hujjatda uchrash terminlar ma‘nosi faqat yurakka torayganini bildirmaydi. Avval har bir til ichidagi yaqin usullar chegarasi, keyin tillararo muvofiqlik baholanadi.

Til ichidagi qiyos tillararo tekshiruvning nazorati bo‘lib xizmat qiladi. Yaqin usullarni ajratadigan aniqlovchi muqobilda yo‘qolsa, umumiy tomografiya qismining mosligi yetarli emas. Aniqlovchi o‘zbekcha grammatik vosita bilan qayta tuzilib, belgisini saqlasa, tashqi farq mazmuniy yo‘qotish deb baholanmaydi. Ekvivalentlik alohida so‘zga emas, ushbu nomning qo‘shni tushunchalar orasidagi o‘rniga ham bog‘liq.

Мультиспиральная компьютерная томография — multispiral kompyuter tomografiyasi va позитронно-эмиссионная томография — pozitron-emission tomografiyasi (T16–T17) xususiy tur bilan boshqa tasvirlash tamoyilini ajratadi [22]. Protokoldagi pozitron emissiya tomografiyasi varianti morfologik bog‘lanishni o‘zgartirgan, yangi fizik belgi kiritmagan [9, B. 30]. Shu bois bunday variantlilik tarixiy semantik transformatsiya deb baholanmadi.

Радиочастотная абляция — radiochastotali ablyatsiya (T18)da aniqlovchi harakat turini chegaralaydi; etimologik motivatsiya uning o‘rnini bosmaydi [11]. Radiochastotali / radiochastotalik shakllari RCHA kengaytmasining variantlari bo‘lib, yangi muolaja turi sifatida sanalmadi [9]. Аортокоронарное шунтирование — aortokoronar shuntlash va чрескожное коронарное вмешательство — teri orqali koronar aralashuv (T19–T20)da esa qo‘shimcha hamda birikma ruscha belgini o‘zbekcha ifodalaydi [6, B. 202, 205; 9]. So‘zlar ko‘payishi belgilar ko‘payishi emas; manbada termin sifatida ishlatilgan birikma erkin muallif izohidan farqlanadi.

T20dagi teri orqali kirish yo‘liga oid belgini ifodalaydi. Uni qisqartirish ifodani ixchamlashtirishi mumkin, lekin zarur belgini saqlashi alohida tekshirilishi lozim. Professional hujjatda mustaqil nom sifatida kelgan ushbu birikmani so‘zlar soni ko‘pligi uchungina norasmiy izoh deb bo‘lmaydi. Erkin tushuntirish bilan terminlik maqomi bir so‘zli yoki ko‘p so‘zli shaklga emas, qo‘llanish va manbaga tayanib ajratiladi.

2-jadval. Alohida hisoblangan kontekstual kuzatishlar

Kuzatish va manba	Semantik talqin
K01. EKG: elektrokardiogramma / elektrokardiografiya [9, B. 20]	Usul va yozuv gapdagi vazifaga qarab ajratiladi.
K02. fibrillyatsiyasi / fibrilatsiyasi / fibrilyatsiyasi [9]	Grafik variantlar yangi ma’no deb sanalmaydi.
K03. atrioventrikulyar blokada / AV-qamali [9]	Daraja belgisi va klinik kontekst saqlanadi.
K04. radiochastotali / radiochastotalik ablyatsiya [9, B. 30]	Yasalish tafovuti tushuncha almashishiga teng emas.
K05. og‘riqsiz / simptomsiz miokard ishemiyasi [9]	Mutlaq sinonimlik qo‘shimcha dalil talab qiladi.
K06. kardiomiopatiya / kardiomiopatiya; obstruktiv [9, B. 22, 27]	Grafik variant va chegaralovchi aniqlovchi farqlanadi.

Izoh. K01–K06 asosiy N = 24 hisobiga kirmaydi. Sahifalanmagan dalillarga sun’iy sahifa raqami qo‘shilmadi.

K05da og‘riqsiz aynan og‘riqni, simptomsiz umumiyroq belgini inkor etadi. Tarkibiy tafovut ularning barcha kontekstlarda boshqa referentni bildirishini ham isbotlamaydi. Protokoldagi birgalikdagi qo‘llanish cheklanmagan sinonimlik uchun yetarli emas [9]. Shuning uchun ma’lum gap doirasidagi moslik bilan lug‘aviy almashinish imkoniyati ajratildi.

IV. MUHOKAMA

Natijalarda grammatik qayta tuzilish, o‘zbekcha komponent va qisqartmaning usul–yozuv munosabati turli hodisalar sifatida namoyon bo‘ldi. Ularni bitta “o‘zgarish” guruhiga yig‘ish semantik farqni yashiradi. Shu asosda tadqiqot doirasi uchun quyidagi ishchi ta’riflar taklif etiladi.

Leksik-semantik transformatsiya — terminning nomlash mazmuni, farqlovchi belgilari yoki referent doirasida hujjatlashtiriladigan qayta tashkil topishdir. Ajratuvchi mezon yozuvning yangilanishi emas, tushunchani tanlash yoki chegaralashdagi farqdir. Ta’rif Sagerning o‘lchovlarni ajratishi va Faberning tushuncha-kontekst munosabatiga tayangan [2, B. 13–14; 4, B. 108–112]. Barqaror ma’no takroriy qo‘llanishni, tarixiy o‘zgarish esa turli davrlardagi qiyoslanadigan dalillarni talab qiladi. 2020-yilgi ruscha va 2024-yilgi o‘zbekcha manbalar turli til hamda janrga mansub; ular bir terminning ketma-ket tarixiy bosqichlari emas.

Terminologik ekvivalentlik — ikki tildagi birliklarning belgilangan soha va kontekstda bir xil referent turini nomlashi hamda uni yaqin tushunchalardan ajratuvchi zarur belgilarni saqlashidir. Miokarditda mushak lokalizatsiyasi, chap toj arteriyasida anatomik tomon, magnit-

rezonans tomografiyasida usul xususiyati shunday belgilar hisoblanadi. Kontekstdan tiklanadigan qisqartirish mustaqil lug‘at birligidagi belgi yetishmasligi bilan tenglashtirilmaydi.

Ekvivalentlik ta’rifidagi kontekst sharti noaniqlikni oqlash uchun kiritilmagan. Tekshiruvlar bo‘limida qisqa nomdan zarur axborot tiklanishi mumkin, biroq usullar qiyoslangan jadvalda o‘sha qisqartirish muhim farqni yo‘qotadi. Shu sababli lug‘atda faqat so‘z juftligini emas, uning foydalanish shartini ham ko‘rsatish zarur. Bir matnda yetarli bo‘lgan ifoda boshqa vaziyatga cheklovsiz ko‘chirilmaydi.

Izohli muqobil — maxsus termin mazmunini muayyan adresat uchun ochadigan, mustaqil me’yorlashgan termin maqomi esa sohaviy manba bilan tasdiqlanishi lozim bo‘lgan tavsifiy ifodadir. Newmarkning tavsifiy muqobil haqidagi qarashi tarjima amalini izohlaydi [3, B. 83]; uni lug‘at bosh termini sifatida belgilash alohida dalil talab qiladi. Teri orqali koronar aralashuvning manbali qo‘llanishi muallif yaratgan soddalashtiruvchi izohdan so‘zlar soni bilan emas, nominativ maqomi bilan farqlanadi.

Xudoyqulovanning sinonimik aloqalar va Suyunovning tezaurus haqidagi qarashlari variantlar munosabatini ochiq belgilashni qo‘llab-quvvatlaydi [7, B. 16–17; 8, B. 10]. Biz taklif etayotgan lug‘at tavsifida ruscha va o‘zbekcha nom, qisqa izoh, manba, kontekst va almashinish chegarasi beriladi. Miokardit maqolasida perikardit sinonim emas, lokalizatsiyasi farqli yaqin termin sifatida ko‘rsatiladi; EKGda yozuv va tekshiruv kontekstlari ajratiladi. Tahliliy izoh normativ lug‘atdan ko‘chirilgan ta’rif deb taqdim etilmaydi.

Lug‘at maqolasida manba terminning qayerda qayd etilganini, tahliliy izoh esa qaysi belgilar asosida muvofiqlik belgilanganini ko‘rsatadi. Grafik variant, yaqin termin va adresatga mos tushuntirish turli munosabatlarni ifodalagani uchun bir xil sinonimlik belgisi bilan berilmaydi. Bu ajratish keyingi tadqiqotchiga muqobilning dalilini qayta tekshirish imkonini beradi; taklif etilgan tuzilishning foydalanuvchiga samarasi esa alohida sinov talab qiladi.

Tahrirda avval to‘liq nom, keyin asosiy va chegaralovchi belgilar, so‘ng ularning muqobilda saqlanishi tekshirilishi tavsiya etiladi. Bunday tartib klinik mutaxassis hukmini almashtirmaydi. Kichik maqsadli tanlanma, manbalar janrining farqi va mustaqil ekspertiza yo‘qligi natijalarni umumlashtirishni cheklaydi. Bir xil janrdagi ikki tilli materialni kengaytirish sinxron muvofiqlikni, davriy manbalarni qiyoslash esa tarixiy transformatsiyani tekshirishga xizmat qiladi.

Ruscha-o‘zbekcha kardiologik terminlarda grammatik qayta tuzilish, milliy komponent va uzunroq birikma o‘z-o‘zidan ma’no o‘zgarishini bildirmaydi. Semantik qaror anatomik obyekt, jarayon, farqlovchi aniqlovchi va kontekstning birgalikdagi tahliliga tayanadi.

Yigirma to‘rt juftlikning 18 tasida o‘zlashma asoslar saqlangan, oltitasida aralash ifoda qo‘llangan. Vadro belgilari 23 juftlikda mos; kontrastiv nazorat umumiy va aniqlashtirilgan nom hajmini farqlagan. Bu natija tarixiy torayish yoki tarjima xatolari chastotasi emas. Oltita kontekstual kuzatish grafik variant, qisqartma kengaytmasi va izohli ifodani alohida tekshirish zarurligini ko‘rsatgan.

Uchta ishchi ta’rif va ikki o‘qli tasnif ifoda shaklini tushuncha munosabatidan ajratadi. Amaliy xulosa — lug‘atda muqobil, ta’rif, manba, kontekst va almashinish chegarasini

birgalikda ko‘rsatishdir. Mualliflik hissasi mavjud dalildan chiqariladigan semantik xulosaning chegarasini belgilashdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Wulff H. R. The language of medicine // Journal of the Royal Society of Medicine. – 2004. – Vol. 97, No. 4. – P. 187–188. – DOI: 10.1258/jrsm.97.4.187.
2. Sager J. C. A Practical Course in Terminology Processing. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1990.
3. Newmark P. A Textbook of Translation. – Prentice Hall International, 1988.
4. Faber Benítez P. The cognitive shift in terminology and specialized translation // MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación. – 2009. – No. 1. – P. 107–134. – DOI: 10.6035/MonTI.2009.1.5.
5. Freixa J. Causes of denominative variation in terminology: A typology proposal // Terminology. – 2006. – Vol. 12, No. 1. – P. 51–77. – DOI: 10.1075/term.12.1.04fre.
6. Ущеко О. И. Особенности формирования терминологических подсистем (на материале терминологии кардиохирургии в английском и в русском языках): дис. ... канд. филол. наук. – Мытищи: Московский государственный областной университет, 2020. – 208 с.
7. Худойкулова Д. К. Фармацевтик терминларнинг лексикографик ва функционал-семантик тадқиқи (инглиз, рус, ўзбек тиллари мисолида): филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Бухоро, 2022.
8. Суюнов Б. Т. Тиббий терминлар семантикаси ва тезауруси: филология фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. – Тошкент: Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети, 2023.
9. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. Surunkali yurak ishemik kasalligi bilan kasallangan bemorlarni davolash bo‘yicha milliy klinik protokol. – Toshkent, 2024. – 14-iyundagi 195-son buyruqqa 4-ilova.
10. National Library of Medicine. Appendix A: Word Parts and What They Mean // MedlinePlus. – URL: <https://medlineplus.gov/appendixa.html> (murojaat sanasi: 19.09.2026).
11. Merriam-Webster. Coronary; Tomography; Ablation // Merriam-Webster.com Dictionary. – Elektron lug‘at maqolalari. – URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/coronary>; <https://www.merriam-webster.com/dictionary/tomography>; <https://www.merriam-webster.com/dictionary/ablation> (murojaat sanasi: 19.09.2026).
12. National Heart, Lung, and Blood Institute. What Is Coronary Heart Disease? – URL: <https://www.nhlbi.nih.gov/health/coronary-heart-disease> (murojaat sanasi: 19.09.2026).
13. National Heart, Lung, and Blood Institute. What Is a Heart Attack? – 2022. – URL: <https://www.nhlbi.nih.gov/health/heart-attack> (murojaat sanasi: 19.09.2026).
14. National Heart, Lung, and Blood Institute. What Is Angina? – 2023. – URL: <https://www.nhlbi.nih.gov/health/angina> (murojaat sanasi: 19.09.2026).
15. National Heart, Lung, and Blood Institute. What Is Heart Inflammation? – 2023. – URL: <https://www.nhlbi.nih.gov/health/heart-inflammation> (murojaat sanasi: 19.09.2026).

16. National Heart, Lung, and Blood Institute. What Is Cardiomyopathy? – 2024. – URL: <https://www.nhlbi.nih.gov/health/cardiomyopathy> (murojaat sanasi: 19.09.2026).
17. National Heart, Lung, and Blood Institute. What Is an Arrhythmia? – 2022. – URL: <https://www.nhlbi.nih.gov/health/arrhythmias> (murojaat sanasi: 19.09.2026).
18. National Library of Medicine. Electrocardiogram // MedlinePlus Medical Test. – URL: <https://medlineplus.gov/lab-tests/electrocardiogram/> (murojaat sanasi: 19.09.2026).
19. Echocardiogram // MedlinePlus Medical Encyclopedia. – URL: <https://medlineplus.gov/ency/article/003869.htm> (murojaat sanasi: 19.09.2026).
20. National Institute of Biomedical Imaging and Bioengineering. Computed Tomography (CT). – URL: <https://www.nibib.nih.gov/science-education/science-topics/computed-tomography-ct> (murojaat sanasi: 19.09.2026).
21. National Institute of Biomedical Imaging and Bioengineering. Magnetic Resonance Imaging (MRI). – URL: <https://www.nibib.nih.gov/science-education/science-topics/magnetic-resonance-imaging-mri> (murojaat sanasi: 19.09.2026).
22. National Institute of Biomedical Imaging and Bioengineering. Nuclear Medicine. – 2025. – URL: <https://www.nibib.nih.gov/science-education/science-topics/nuclear-medicine> (murojaat sanasi: 19.09.2026).